

Türkiye’de iktisadi krizler ve işçi sınıfı

Yıldırım Koç

Vatan Partisi Genel Başkan Yardımcısı

Teori Yazı Kurulu üyesi

Kapitalizm, krizler ve savaşlarla yaşar. Üretim araçlarına sermayedar sınıfın sahip bulunduğu ve üretimin amacının kârın azamileştirilmesi olduğu kapitalizmde yaşanan krizler, özellikle yaşamını işgücünü satarak (bir başkasının yanında ücret karşılığında çalışarak) kazanan işçi sınıflarının gelirlerine ve çalışma/yaşama koşullarına büyük zarar verir. Krizler, işçilerin kapitalizme karşı çıkmaları ve kapitalizmin alternatifi siyasal/ekonomik/toplumsal sistemlere yönelebilmesinin de önkoşuludur. Bu nedenle, kapitalizmin iktisadi krizleri hem sorundur, hem de olanaktır.

Kapitalizm, insanlık tarihinde bir dönem ilerleme sağlamış olsa da, günümüzde gerici ve insanlık dışı bir üretim biçimidir. İnsanlığın kurtuluşu, kapitalizmin tarihin çöplüğüne atılmasıyla gerçekleşecektir. Bunu sağlayacak olan güç de, işçi sınıfıdır. Anti-emperyalist mücadeleyle kapitalistlerin kâr kaynaklarının kısıtlanması, işçi sınıfının bu tarihsel görevini başarabilmesinin önkoşullarını yaratacaktır.

Sıradan işçilerden oluşan işçi sınıfı önce kapitalizmin sonuçlarına karşı çıkmak zorunda kalır. Kapitalizmin özellikle krizler ve savaşlar döneminde yol açtığı işsizlik, sefalet, yoksulluk, çaresizlik, insanları alternatif arayışlarına yönlendirir. Böylesi dönemler, kapitalizmin sonuçlarına karşı çıkan işçi sınıfının kapitaliz-

min alternatifi sistemlere yönelebilmesi açısından uygundur.

Ancak her iktisadi kriz mutlaka işçilerin çalışma ve yaşama koşullarını kötüleştirmez. Türkiye örneğinde görüleceği gibi, işçi sınıfının çalışma ve yaşama koşullarının ekonomik büyüme dönemlerinde kötüleştiği durumlar olduğu gibi, ekonomik kriz dönemlerinde işçi sınıfının çalışma ve yaşama koşullarının iyileşmesi de olanaklıdır. Ancak genel olarak bakıldığında, iktisadi krizlerin, işçilerin kapitalizmin yol açtığı sonuçlara karşı kendiliğindenci kitle eylemlerinin ortaya çıkmasına yol açması olasılığı yüksektir.

İktisadi krizlerin en önemli göstergesi, milli gelirin azalmasıdır. Ancak milli gelirde düşmeye hemen yol açmayan krizler de olabilir.

İktisadi kriz çeşitli nedenlerle ortaya çıkabilir ve farklı biçimler alabilir.

Tarımın milli gelir içindeki payının çok yüksek olduğu bir ülkede, yaşanan kuraklık ciddi bir iktisadi krize yol açabilir. Ağırıklı olarak tarım ürünleri ihracatçısı bir ülke, uluslararası piyasalarda tarım ürünü fiyatlarının hızla düşmesi nedeniyle de krize girebilir.

Petrolünü ithal eden bir ülke, uluslararası piyasalarda petrol fiyatının hızla yükselmesi

nedeniyle kriz yaşayabilirken, petrol ihracatıyla ayakta duran bir ülke, petrol fiyatlarının düşmesiyle krize girer.

Dış borcu yüksek olan bir ülke, uluslararası piyasalarda faizlerin artması karşısında sıkıntı yaşayabilir veya siyasi müdahaleler sonucunda dış borçlarını yenilemekte zorluk yaşayabilir.

Kazandığı dövizden sürekli olarak daha fazlasını harcayan bir ülke dönem dönem büyük ödemeler dengesi sorunlarıyla ("cari açık") karşılaşarak krize girebilir.

Kapitalizm plansız bir sistemdir. Kendi kârlarını azamileştirmeye çalışan şirketler ekonomide üretim fazlasına neden olabilir. Ayrıca, sermayenin giderek artan bölümünün üretken olmayan alanlara kayması, ortalama kâr oranlarının düşmesi yoluyla krizlere de yol açabilir.

Kapitalizmin küresel düzeydeki krizleri veya altın çağları da, belirli bir ülkedeki iktisadi krizi etkileyebilir.

Özetle; iktisadi krizler son derece karmaşık bir konudur. Bu yazının amacı, iktisadi krizlerin nedenlerini incelemek ve tartışmak değil, bu krizlerin Türkiye işçi sınıfının durumu ve davranışları üzerindeki etkilerini değerlendirmektir. Günümüzde yaşanan ve 2017'de derinleşeceği gözükken kriz, Türkiye işçi sınıfını geçmişteki krizlerden daha kapsamlı bir biçimde etkileyeceği ve hareketlendireceği benzenmektedir.

Cumhuriyet döneminde 1929-1932, 1958-1961, 1978-1983 ve 1998-2001 dönemlerinde önemli iktisadi krizler yaşandı. 1969-1970, 1988-1989, 1991 ve 1994 yıllarında da ikinci önemde iktisadi krizler vardı.¹ 2008 yılında başlayan kapitalizmin üçüncü küresel krizinin Türkiye'ye etkileri oldu. Türkiye'de hükümetlerin uyguladığı bazı politikalarla bu krizin etkileri ertelendi. Ancak kullanılan araçlar orta vadede sorunların daha da birikmesine yol açtı. 2016 yılında derinleşen krizin 2017 yılında ciddi çöküntülere yol açma olasılığı arttı.

Bu yazıda, 2008 öncesindeki krizlerin işçi sınıfının ve sermayedar sınıfın davranışları üzerindeki etkileri kısaca ele alındıktan sonra,

özellikle günümüzün gelişmelerine odaklanılacaktır. Günümüzde yaşanan ve 2017 yılında daha da derinleşecek olan krizin işçi sınıfımız üzerindeki etkisi, geçmişteki tüm krizlerden farklı olacaktır. İşçi sınıfının tepkisinin de farklı olacağı açıktır. Sorun ve görev, bu tepkinin bağımsız ve demokratik bir Türkiye ve sınıfsız ve sömürsüz bir dünya mücadelesine yönlendirilmesidir.

1929-1932 Ekonomik Krizi

Türkiye Cumhuriyeti 1923 yılında kurulduktan sonra ilk olarak 1927 yılında bir tarım krizi yaşadı. Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) sabit fiyatlarla yüzde 12,8 oranında azaldı. Kişi başına GSMH ise yüzde 14,6 oranında düştü.

1929-1932 döneminde yaşanan kriz ise dış kaynaklıydı, Ekim ayında başlayan 1929 dünya buhranının yansımasydı. Uluslararası piyasalarda özellikle tarım ürünü fiyatlarında büyük düşüş yaşandı. Türkiye'nin ihraç ürünlerinin büyük bölümü tarım ürünüydü. Bu ürünlere olan talepte de düşme oldu. Türkiye'de sabit fiyatlarla GSMH 1929 yılında yüzde 21,6 oranında büyüdü. Krizin etkileri, GSMH büyüme oranını 1930 yılında yüzde 2,2 ve 1931 yılında yüzde 8,7 düzeyine gerilettiler. 1932 yılında ise yüzde 10,7 oranında bir azalma oldu. Kişi başına GSMH ise, sabit fiyatlarla, 1929 yılında yüzde 19,2 oranında arttı; 1930 yılında aynı kaldı; 1931 yılında yüzde 6,7 oranında büyüdü ve 1932 yılında da yüzde 12,8 oranında bir azalma oldu. Daha sonraki yıllarda krizin etkisi yalnızca 1935 yılında yüzde 3,0 oranında bir azalmaya neden oldu; diğer yıllarda ekonomi büyüdü.

Bu krize işçi sınıfının tepkisi çok sınırlı kaldı.

Bu yıllarda Türkiye'de işçi olarak çalışanların önemli bir bölümü tam olarak mülksüzleşmemiş insanlardı. Bu insanlar köyde yaşayıp, para gerektiğinde şehre gidip çalışan, köylü davranış özelliklerini yitirmemiş üreticilerdi. İşyerleri küçüktü. İşçilerin büyük bölümü, 2-3 kişinin çalıştığı küçük işyerlerinde çalışıyordu.

1 Gülten Kazgan, *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul: 2005.

Bu işçilerde işçilik ve sınıf bilincinin gelişmesi çok zordu. İşçi sınıfının eğitilmiş veya vasıflı kesimleri de "memur" olarak çalıştırılıyordu ve günün koşullarında birçok insanın imrendiği haklara sahipti.

Tarım ürünü fiyatlarındaki düşüş ciddi bir mülksüzleşmeye yol açmadı. Bu yıllarda nakit gereksinimi olan çok sayıda köylü, geçici sürelerle işçi olarak çalışmak üzere kentlere gitti ve bir miktar para biriktirdikten sonra köyüne geri döndü.

Bu yıllarda önemli bir işçi eylemi olmadı. En önemli eylem, 1930 yılında İzmir'de gerçekleşti.

1930 yılında Mustafa Kemal Paşa'nın talimatıyla ve izniyle, yakın arkadaşı Fethi Okyar Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı kurdu. Fethi Okyar, 1930 yılı Eylül ayında İzmir'e geldi. Fethi Okyar'ı karşılayanlar, 1929 Buhranının etkilerini yaşayan binlerce işçiydi. Güvenlik güçleri göstericilere karşı silah kullandı; bir çocuk hayatını kaybetti.

Bu dönemde işçi aristokrasisini oluşturan memurlar 1931 yılında faal işgücünün yüzde 1,2'sini oluştururken, ulusal gelirden yüzde 7,1 oranında bir pay alıyorlardı. Hükümet, kamu kurum ve kuruluşlarında daimi işçi bulmak amacıyla, çıkarılan yönetmelikler aracılığıyla, günün koşullarında oldukça iyi ücretler veriyor, başka işyerlerinde görülmeyen haklar tanıyor, lojman uygulamasını yaygınlaştırıyordu.²

1929-1932 döneminde işçiler lehine bazı düzenlemeler de yapıldı.

12 yaşın altındaki çocukların çalıştırılması yasaklandı; işçilere önemli haklar tanındı. 24 Nisan 1930 gün ve 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu başta çocuklar ve kadınlar olmak üzere, işçi sağlığı konusunda önemli düzenlemeler getirdi. Bu yasanın çıkarılması için işçi sınıfının bir çabası yoktu. Hükümetin amacı nüfusu artırma ve işçilerin daha iyi çalışabilmeleri için sağlıklarını koruma olsa gerektir.

İlk İş Kanunu (No.3008) 1936 yılında kabul edildi ve 1937 yılında yürürlüğe girdi.

Türkiye tarihinin en önemli krizlerinden biri olmasına karşın, 1929-1932 krizi, sayıca çok az olan işçi sınıfı açısından önemli sorunlar yaratmadı ve büyük tepkilere yol açmadı. İşçi sınıfının mülksüzleşmiş vasıflı unsurlarının oluşturduğu işçi aristokrasisi ise memur statüsü altında emekçi sınıf ve tabakalar içinde en az sorun yaşayan tabakaydı. Kriz, devrimci bir durumun nesnel koşullarını oluşturmadı.

1958-1961 Ekonomik Krizi

Cumhuriyet döneminin ikinci önemli krizi 1958-1961 yıllarında, dünyada kapitalizmin altın çağı sürerken yaşandı. Kriz, ağırlıklı olarak döviz eksikliğiyle bağlantılıydı. Dış borçlar bir süredir ödenemiyordu. 1958 Ağustos'unda IMF güdümlü bir istikrar programı kabul edildi ve Türk Lirası devalüe edildi.

1958-1961 ekonomik krizinde sabit fiyatlarla GSMH 1958 yılında yüzde 4,5 ve 1959 yılında yüzde 4,1 oranlarında büyüdü. Büyüme, 1960 yılında yüzde 3,4 ve 1961 yılında yüzde 2,0 oranlarıyla sürdü. Sabit fiyatlarla kişi başına GSMH ise 1958 yılında yüzde 1,6; 1959 yılında yüzde 1,1; 1960 yılında yüzde 0,5 oranlarında büyüdü, 1961 yılında yüzde 0,6 oranında azaldı.

Ancak bu önemli kriz döneminde de işçi sınıfının hak ve özgürlüklerinde geriye gidüş yaşanmadı.

1955 nüfus sayımı sonuçlarına göre, gelir getirici bir işte çalışan 11,6 milyon kişinin yalnızca yüzde 14'ü (1,6 milyon kişi) ücretliydi. İşverenler, 39,5 bin kişiydi (yüzde 0,3). Kendi hesabına çalışanlar 3,3 milyon kişi (yüzde 28,3) ve ücretsiz aile çalışanları da 6,7 milyon kişiydi (yüzde 57,4).

Gerçek ücretler 1950 yılında 100 kabul edilirse, 1956 yılında 136'ya yükseldi. 1957 yılında 127'ye, 1958 yılında 112'ye geriledi. Ancak 1959 yılında 135, 1960 yılında 127 ve 1961 yılında 132 oldu.³

2 Bu döneme ilişkin daha ayrıntılı bilgi için bkz. Yıldırım Koç, *Kemalist Devrim, CHP ve İşçi Sınıfı*, Kaynak Yay., İstanbul: 2013.

3 Gülten Kazgan, a.g.k., 2005, s.108.

Kriz döneminde sendikal güvenceler geliştirildi. 25.5.1959 gün ve 7285 sayılı Yasayla İş Kanunu değiştirilerek, temsilcilik görevini yapması nedeniyle işten çıkarılan işçiye bir yıllık ücreti tutarında tazminat ve diğer işçilerin kötü niyetle işten çıkarılması durumunda önellere ilişkin ücretin üç katı tutarında tazminat uygulaması getirildi.

25.5.1959 gün ve 7286 sayılı Yasayla 5018 sayılı Yasa değiştirilerek, sendika özgürlüğünün işverence ihlali durumunda bir yıllık ücret tutarında tazminat getirildi.⁴

İşçilere yıllık ücretli izin hakkı tanındı. 11.4.1960 gün ve 7467 sayılı Yıllık Ücretli İzin Yasası ile İş Yasası'na tabi olan işyerlerinde çalışan işçi ve müstahdemler için yıllık ücretli izin hakkı getirildi. Yıllık ücretli izin süresi, 1 yıldan 5 yıla kadar kıdemi olanlara yılda 12 gün, 5 yıldan fazla ve 15 yıldan az kıdemi olanlara yılda 18 gün ve 15 yıldan fazla kıdemi olanlara da yılda 24 gün olarak düzenlendi. 6.5.1960 günü de Yıllık Ücretli İzin Talimatnamesi yayımlandı.

Başbakan Adnan Menderes 1960 yılında 1 Mayıs İşçi Bayramı'nı kutladı. Başbakan Adnan Menderes, radyodan yaptığı konuşmada şunları söyledi:

“Bugün 1 Mayıs İşçi Bayramı, işçi kardeşlerimize elemsiz, kedersiz bir çok bayramlar idrak etmelerini ve onların refah ve saadetini temenni ederken, bu gayede kendilerine her zaman yardımcı olmanın en aziz emelimi teşkil ettiğini ifade etmek isterim.”

Ekonomik kriz devam ederken gerçekleştirilen 27 Mayıs Devrimi sonrasında da işçi hak ve özgürlüklerinin geliştirilmesi sağlandı.

Basın işçilerine önemli haklar getirildi. 27 Mayıs sonrasında gazeteciler lehine önemli bir düzenleme yapıldı. 4.1.1961 gün ve 212 sayılı Yasa ile Basın İş Kanunu değiştirilerek gazetecilerin hakları genişletildi.

1961 Anayasasının hazırlanmasına demokratik biçimde seçilmiş işçi temsilcileri de katıldı.

1961 Anayasası işçi ve memurların sendikal haklarını genişletti.

1958-1961 ekonomik krizi işçi sınıfına önemli zararlar vermedi, sınıf mücadelesinin ve kendiliğindenci sınıf hareketinin gelişmesine yol açmadı.

1969-1970 Ekonomik Krizi

Türkiye'de 1969-1970 yıllarında ikincil önemde bir kriz yaşandı. Krizin ağırlıklı nedeni, Türkiye ekonomisinin harcadığı döviz kazanamamasıydı. Kapitalizmin altın çağı devam ediyordu. GSMH sabit fiyatlarla 1969 yılında yüzde 4,3 ve 1970 yılında yüzde 4,4 oranında büyüdü. Sabit fiyatlarla kişi başına GSMH ise 1969 yılında yüzde 1,7 ve 1970 yılında yüzde 1,8 oranında arttı. Kriz sürecinde Türk Lirası yüzde 66 oranında devalüe edildi. Bir ABD Dolarının TL karşılığı 9 liradan 15 liraya yükseltildi.

Bu yıllarda Türkiye işçi sınıfı nicel olarak epeyce büyümüştü. 1970 nüfus sayımı sonuçlarına göre, gelir getirici bir işte çalışan 15,1 milyon kişinin 4,2 milyonu ücretli, 4,0 milyonu kendi hesabına çalışan, 6,8 milyonu ücretsiz aile çalışanı ve 105 bini işverendi. Ücretlilerin oranı yüzde 27,6 iken, kendi hesabına çalışanlarla ücretsiz aile çalışanların toplamının oranı yüzde 72 idi. Kendi hesabına çalışanların ve ücretsiz aile çalışanlarının mutlak sayıları artmıştı.

Bu dönemde yaşanan ekonomik krizden işçi sınıfı gelir açısından olumsuz etkilenmedi. DPT verilerine göre, gerçek ücretler 1971 yılına kadar hemen hemen sürekli olarak arttı. 1972 yılında küçük bir gerileme görüldü. Daha sonra yeniden yükselişe geçti. Korkut Boratav, gerçek ücretlerde 1965-1971 dönemindeki artışı yüzde 45 olarak vermektedir. Gerçek ücretler 1971-1975 döneminde de artışı sürdürdü. 1965 yılında kabul edilen 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun mali hükümlerinin 31.7.1970 gün ve 1327 sayılı Kanunla uygulamaya sokulmasıyla, memur aylıklarında da artış yapıldı.

⁴ Çalışma yaşamına ilişkin veri ve bilgiler için bkz. Yıldırım Koç, *Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi, Osmanlı'dan 2016'ya*, Kuzgün Kitap, Bursa: 2016.

Bu dönemde gerçekleştirilen değişikliklerin en önemlisi yaşlılık aylığına hak kazanma konusunda yaşandı. 1964 yılında kabul edilen 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununa göre yaşlılık aylığına hak kazanabilmek için erkeklerin 60, kadınların 55 yaşını doldurması gerekiyordu. 1969 yılında kabul edilen 1186 sayılı Kanunla, en az 25 yıl sigortalı bulunan ve bu süre içinde en az 5.000 gün prim ödeyen kişilerin yaşlılık aylığına hak kazanması mümkün kılındı. Kadınlar için gerekli görülen sigortalılık süresi 1981 yılında 2422 sayılı Kanunla 20 yıla indirildi. Böylece kadınların 38, erkeklerin 43 yaşında yaşlılık aylığına hak kazanarak emekli olmaları mümkün kılındı. Böyle bir uygulama dünyanın başka hiçbir ülkesinde yoktu. Bu yasanın kabulü sürecinde Türk-İş Ankara'da ilk mitingini yaptı. 24 Ağustos 1969 günü Ankara'da sosyal sigorta hakları için bir miting gerçekleştirildi.

1968-1970 döneminde, daha iyi haklar elde etmek amacıyla gerçekleştirilen işçi eylemleri yaygınlaştı ve sertleşti. Birçok işyeri bu süreçte işgal edildi. Bu gelişme sonrasında, sendikal hakları kısıtlayacak bir düzenleme gündeme geldi. İşçilerin buna tepkisi, 15-16 Haziran 1970 eylemleri oldu. Ancak bu eylemler amacına ulaşamadı, tasarının yasalaşmasını önleyemedi.

Memurların en önemli tepkisi, TÖS ve İlk-Sen'in 15-18 Aralık 1969 günleri gerçekleştirdiği Büyük Öğretmen Boykotu idi. Yaklaşık 109 bin öğretmenin katıldığı bu eylem, Türkiye'nin ilk genel greviydi. Bu eylem sonrasında, 12 Mart döneminde memurların sendikal hakları kısıtlandı. 20.9.1971 gün ve 1488 sayılı Yasayla 1961 Anayasası değiştirilerek, memurların sendikalaşma hakkı kaldırıldı ve memurların sendika kurmaları ve kurulu sendikalara üye olmaları açık bir biçimde yasaklandı.

1969-1970 ekonomik krizi de ücretlerde ve işçi haklarında ciddi bir kayıba yol açmadı ve yaygın kendiliğindenci kitle hareketleri yaratmadı.

1978-1983 Ekonomik Krizi

Kapitalizmin 1946-1973 döneminde yaşanan Altın Çağ'ının sona ermesinin ardından

Türkiye ekonomisinde 1978-1983 yıllarında önemli bir kriz yaşandı. Türkiye 1977 yılında yeniden dış borçlarını ödeyemez duruma düştü. Piyasadan birçok mal çekildi. Birçok işletme, girdi ve enerji teminindeki sıkıntılar nedeniyle, çalışmayı durdurdu.

Sabit fiyatlarla GSMH 1978 yılında yüzde 1,2 oranında büyüdü; ancak 1979 yılında yüzde 0,5 ve 1980 yılında yüzde 2,8 oranında küçüldü. 1981, 1982 ve 1983 yıllarındaki büyüme hızı da, sırasıyla, yüzde 4,8 ve yüzde 3,1 ve yüzde 4,2 düzeyinde gerçekleşti. Sabit fiyatlarla kişi başına GSMH ise 1978 yılında yüzde 0,8, 1979 yılında yüzde 2,5 ve 1980 yılında yüzde 4,8 oranlarında küçüldü. Daha sonraki üç yılda küçük artışlar oldu. 1981 yılında yüzde 2,3 ve 1982 yılında yüzde 0,6 ve 1983 yılında da yüzde 1,7 oranlarında büyüme sağlandı.

Bu dönemde işçi sınıfı sayıca büyüdü. 1980 yılı Ekim ayı itibariyle Türkiye'de gelir getirci bir işte çalışan 18,5 milyon kişinin 6,2 milyonu ücretliydi. Ücretlilerin faal işgücüne oranı yüzde 33,5 idi. Kendi hesabına çalışanların sayısı 2 milyon 277 bin, ücretsiz aile çalışanlarının sayısı ise 7 milyon 860 idi. Kırsal bölgelerde veya kentlerde kendi işinde çalışanlar ve onlara işyerinde yardım eden aile bireyleri, gelir getirci bir işte çalışanların 54,8'ini oluşturuyordu (10 milyon 137 bin kişi). Türkiye'de esnaf-sanatkar ve köylerdeki küçük üreticiler hâlâ nüfusun çoğunluğunu oluşturuyordu. Ayrıca, ücretli çalışanların bir bölümünün de üretim araçları mülkiyetiyle ilişkisi belirli bir ölçüde devam ediyordu.

Türkiye 1974 ve özellikle 1975 yılından itibaren ABD ile ciddi biçimde çatışan bir dış politika izlemeye başladı. Dış güçlerin provokasyonlarıyla Türkiye'de 1975 yılından itibaren siyasal cinayetler artmaya başladı. 1978 yılından itibaren de kitlesel katliamlar gündeme geldi. Türkiye bir iç savaşa sürüklendi. 12 Eylül 1979 ile 11 Eylül 1980 tarihleri arasında 2677 vatandaş ve 135 güvenlik görevlisi öldürüldü ve 6784 kişi yaralandı.

Döviz darboğazı, 1977 yılından itibaren temel tüketim mallarının piyasadan çekilmesine yol açtı. 1978-79 döneminde fuel-oil,

kömür, gazyağı, kahve, margarin, sıvıyağ, ilaç, ampul, deterjan, röntgen filmi, sigara, gazete kâğıdı, oto yedek parçası sıkıntısı yaşandı, sık sık elektrik kesintisi uygulandı.⁵

Bu süreç, Süleyman Demirel'in azınlık hükümetinin 24 Ocak 1980 kararlarını almasıyla son buldu. İthal ikameci sanayileşme modelinden, ihracata dönük sanayileşme modeline geçildi. 24 Ocak İstikrar Programı'nın hedefi işçi sınıfıydı.

Ancak işçilerin tepkileri beklenenden büyük ve kitlesel oldu. 1981 yılında da milletvekili genel seçimleri yapılacaktı. İşçi eylemlerinin yükselmesi karşısında Süleyman Demirel politika değiştirerek 1980 yılı Ağustos ayından itibaren kamu kesiminde çok yüksek ücret zamları verilen toplu iş sözleşmelerinin imzalanmasını sağladı.

Devlet Planlama Teşkilatı'nın araştırmasına⁶ göre, Türkiye geneli net işçi ücreti ortalaması 1975 yılında yüzde 5,4 oranında ve 1976 yılında yüzde 11,2 oranında arttı. 1977 yılında artış oranı yüzde 4,3 oldu. Türkiye geneli net işçi ücreti ortalaması 1978 yılında yüzde 11,2 oranında geriledi. Azalma oranı 1979 yılında yüzde 14,5 olarak gerçekleşti. 1980 yılında da yüzde 5,6'lık bir gerileme yaşandı. 1980 yılındaki ücret düzeyi, 1975 yılındaki ücret düzeyinin yüzde 83'ü kadardı.

DPT verilerine göre, kamu sektöründe 1978 yılında gerçekleşen yüzde 4,2'lik bir net gerçek ücret artışının ardından, 1979 yılında ücretlerde yüzde 12,6 ve 1980 yılında da yüzde 3,9 oranlarında bir düşme oldu. 1980 yılında kamu kesiminde net gerçek işçi ücreti, 1975 yılındaki düzeyin yüzde 1,0 üzerindeydi.

DPT araştırmasına göre, TİSK'e bağlı işveren örgütlerine üye işverenlerin işyerlerinde çalışan işçilerin net gerçek ücretleri 1978 yılında ekonomik krizle birlikte yüzde 17,8'lik ve 1979 yılında da yüzde 32,9'luk bir azalma yaşandı. 1980 yılında ise ücretler yüzde 9,6 oranında arttı. 1980 yılındaki ücretler, 1975 yılındaki düzeyin yüzde 81,4'ü kadardı.

DPT verilerine göre, devlet memurlarının net gerçek aylıkları 1975-1980 döneminde sürekli olarak geriledi. Net gerçek aylıklardaki azalma 1978 yılında yüzde 19,5, 1979 yılında yüzde 5,8 ve 1980 yılında da yüzde 20 oranında gerçekleşti. Buna göre, devlet memurlarının 1980 yılındaki net gerçek aylıkları, 1975 yılındaki düzeyin yüzde 56,7'siydi.

Darbe sonrasında işçi ücretleri ve memur aylıklarında ani bir düşüş yaşanmadı. Birçok toplu iş sözleşmesinin uygulanmasına devam edildi. Bu toplu iş sözleşmelerinin çoğunda, yüksek enflasyon beklentisiyle, sözleşmenin ikinci yıl zamları yüksek tutulmuştu. Enflasyonda sağlanan düşme nedeniyle, bazı işyerlerinde darbeye karşın gerçek ücretlerde bir artış görüldü. Askeri yönetim, toplu sözleşme görüşmeleri sonuçlanmamış işçilere yüzde 70 oranında bir zam uygulattı.

DPT araştırmasına göre⁷, Türkiye geneli net gerçek işçi ücreti 1981 yılında yüzde 17,5 oranında arttı; 1982 yılında yüzde 19,0 oranında azaldı ve 1983 yılında yüzde 7,0 oranında yükseldi. 1983 yılında ücretler, 1980 yılındaki düzeyin yüzde 1,7 üzerindeydi. Kamu kesimi işçilerinin net gerçek ücreti 1981 yılında yüzde 31,8 oranında arttı, 1982 yılında yüzde 14,3 oranında azaldı ve 1983 yılında yüzde 1,1 oranında yükseldi. 1983 yılındaki net gerçek ücret düzeyi, 1980 yılındakinin yüzde 14,2 üzerindeydi. TİSK'e bağlı işveren örgütlerinin üyelerinin istihdam ettiği işçilerin net gerçek ücretleri 1981 yılında yüzde 37,9 oranında arttı; 1982 yılında yüzde 6,6 ve 1983 yılında yüzde 0,5 oranlarında azaldı. 1983 yılındaki net gerçek ücret düzeyi, 1980 yılındakinin yüzde 28,3 üzerindeydi. Devlet memurlarının net gerçek aylıkları 1981 yılında yüzde 5,3 ve 1982 yılında yüzde 5,8 oranında azaldı; 1983 yılında yüzde 0,5 oranında arttı. 1983 yılındaki net gerçek aylıklar, 1980 yılındakinin yüzde 10,3 altındaydı.

1978-1980 döneminde gerçek ücretlerde yaşanan düşüş, işçi/memur eylemlerinin art-

5 Cüneyt Arcayürek, *Cüneyt Arcayürek Açıkıyor - 8: Müdahalenin Ayak Sesleri 1978-1979*, Bilgi Yay., Ankara: 1985, s.43-44.

6 DPT Sosyal Planlama Başkanlığı, *İşçi ve Memurlar İçin Altıyaz Aylık Ücret Endeksleri (1983-1987)*, DPT:2122-SPB:412, Ankara: 1988.

7 DPT, a.g.k., 1988.

masına yol açtı. Ülkede yaşanan iç savaş da işçi/memur eylemlerini sertleştirdi.

12 Eylül darbesi sonrasında eylemler sona erdi. Sendikaların faaliyeti durduruldu.

12 Eylül döneminde toplu sözleşme görüşmesi yapılamadı, sözleşme bağlanamadı. Süresi sona eren toplu iş sözleşmeleri Yüksek Hakem Kurulu tarafından elden geçirildi ve 1963-1980 döneminde toplu iş sözleşmelerine konmuş birçok hak ortadan kaldırıldı.

Cumhuriyet döneminin bu üçüncü büyük krizi ilk kez işçilerin ve memurların yaşam standartlarının düşmesine yol açtı. Ülkede emperyalist güçlerin ve araçlarının yarattığı iç savaş koşulları, işçileri ve memurları siyasi görüşlerine göre böldü ve kötüleşen koşullara karşı güçlü ve birleşik bir sınıf hareketinin doğmasını önledi. Gelişen dağınık eylemlilik eğilimi, 12 Eylül darbesiyle zor kullanılarak önledi.

1988-1989 Ekonomik Krizi

Türkiye ekonomisinde ikincil önemde diğer bir kriz 1988-1989 yıllarında yaşandı. Sabit fiyatlarla GSMH 1988 yılında yüzde 1,5 ve 1989 yılında yüzde 1,6 oranlarında büyüdü. Halbuki 1987 yılındaki büyüme yüzde 9,8 oranında gerçekleşmişti. Sabit fiyatlarla kişi başına GSMH ise 1988 yılında yüzde 0,7 ve 1989 yılında yüzde 0,6 oranlarında azaldı. İşçilerin 1989 yılında yükselen kitlesel meşru ve demokratik tepkisi, 1988/1989 krizine değil, daha önceki yıllarda yaşanan yoksullaşmaya yönelikti. Bu dönemde gelir dağılımından ücretlilerin aldıkları pay azaldı. Zenginlerin gösterişçi tüketimi artarken, yoksulluk yaygınlaştı ve derinleşti.

Bu dönemde işçi sınıfı büyüdü. Türkiye’de 1980 yılında 6,2 milyon ücretli vardı. Ücretlilerin sayısı 1990 yılında 9,0 milyona yükseldi. 1990 yılında ülkede gelir getirici bir işte çalışanların toplam sayısı 23,4 milyondur. Bu kişilerin yüzde 38,5’i ücretliydi.

Sigortalı işçi sayısı 1985 yılında 2 milyon 608 bin; 1990 yılında 3 milyon 447 bin idi.

Ülkede önemli sayıda işçi, sigortasız, diğer bir deyişle, kaçak olarak çalıştırılıyordu.

DPT tarafından yayımlanan verilere göre, Türkiye’de işçilerin gerçek ücretleri 1981 yılından 1988 yılına kadar düştü; 1989-1993 döneminde yükseldi.

TİSK’in net gerçek giydirilmiş ücret endeksinde 1985 yılı 100 kabul edilirse, 1988 yılında 83,7’ye gerileyen endeks, 1993 yılında 173,6’ya yükseldi. Endeks şöyle gelişti:⁸ 1985: 100,0; 1986: 95,0; 1987: 93,9; 1988: 83,7; 1989: 100,4; 1990: 117,0; 1991: 162,5; 1992: 168,6; 1993: 173,6.

1980 sonrasında yaşanan mutlak yoksullaşma 1989 yılında en üst düzeyine ulaşmıştı. ANAP’ın 1989 Mart yerel seçimlerindeki yenilgisinin ardından Türkiye tarihinin en büyük kendiliğindenci işçi eylemleri gelişti.

1991 Ekonomik Krizi

Ekonomide küçük bir kriz 1991 yılında yaşandı. Sabit fiyatlarla GSMH yalnızca yüzde 0,3 oranında büyüdü. Buna karşılık sabit fiyatlarla kişi başına GSMH yüzde 1,6 oranında küçüldü. Krizin büyümesinde önemli bir etmen, önce kamu kesiminde gerçek işçi ücretlerinin tarihte görülmemiş bir düzeye tırmanmasıydı. Özel sektördeki işçi ücretleri de aynı şekilde arttı. Kriz ücretleri düşürmedi, yükselen işçi mücadelesi krizi derinleştirdi.

Kamu sektöründe yaşanan büyük gerçek ücret artışı, bir kamu kuruluşu örneğinde görülebilir.

Karayolları Gn.Md. işyerlerinde çalışan işçilerin yevmiyeleri 1980 yılı Ocak fiyatlarıyla 1 Mart 1980 tarihinde 651 TL idi ve 1 Mart 1981 tarihinde 834 TL oldu. Daha sonra yaşanan kayıplar sonucunda 1989 yılı Şubat ayında (1980 Ocak fiyatlarıyla) 246 TL’ye geriledi. Bu işçilerin 246 TL olan yevmiyeleri, 1989 toplu iş sözleşmeleri ile 442 TL’ye yükseldi. 1991 toplu iş sözleşmelerinde ise alınan yüksek oranlı zam ve Karayolları’nda uygulanmaya başlayan yüzde 15 oranındaki yıpranma primi ile, 1 Mart 1991 tarihinde ortalama

8 TİSK, 2007 Yılı Çalışma İstatistikleri ve İşgücü Maliyeti’nin TİSK Araştırma Servisince Değerlendirilmesi, TİSK Yay., Ankara: 2008, s.19.

yevmiye (1980 Ocak fiyatlarıyla) 1205 TL oldu. Bu yevmiye 1 Mart 1992 tarihinde 1297 TL'ye yükseldi. Diğer bir deyişle, 1980 Ocak fiyatlarıyla, 1989 Şubat ayında 246 TL olan yevmiye, 1 Mart 1992 tarihinde 1297 TL'ye çıktı (Yüzde 427 oranında gerçek ücret artışı).

Gerçek ücretlerin bu büyük artışında yüz binlerce işçinin 1989 yılından itibaren geliştirdiği meşru ve demokratik kitle eylemleri, yasal grevler, Türk-İş'in 3 Ocak 1991 genel eylemi, Zonguldak maden işçilerinin 4-8 Ocak 1991 Zonguldak-Mengen yürüyüşü ve 1991 milletvekili genel seçimleri etkili oldu.

İşçi sınıfı, Cumhuriyet tarihinin en kapsamlı yoksullaşmasını 1983-1989 döneminde yaşadı; ancak 1989-1991 döneminde bu kayıplarını fazlasıyla telafi etti. Mevcut kapitalist düzen içinde maddi sorunlarını fazlasıyla gideren işçiler, mevcut düzene kökten karşı olan siyasi hareketlerin programlarına itibar etmediler. 2017'de iyice derinleşen ekonomik kriz sonucunda yaşanacak gelir ve hak kayıplarının ise mevcut düzen içinde geri alınabilme olasılığı çok düşüktür. Bu çaresizlik işçi sınıfını köklü (iktisadi, siyasi, toplumsal) çözümler aramaya zorlayacaktır.

1994 Ekonomik Krizi

Türkiye ekonomisinin ikincil önemdeki krizlerinden biri de 1994 yılında yaşandı. Ekonomi 1993 yılında yüzde 8,1 oranında büyürken, 1994 yılında bir daralma yaşandı. Sabit fiyatlarla GSMH 1994 yılında yüzde 6,1 oranında azaldı. Sabit fiyatlarla kişi başına GSMH ise yüzde 7,8 oranında küçüldü.

Bu dönem yüksek oranlı enflasyon yıllarıydı. 1991 yılında tüketici fiyatları yüzde 65,9 oranında artmışken, fiyat artış oranı 1992 yılında yüzde 70,1, 1993 yılında yüzde 66,1, 1994 yılında yüzde 106,3, 1995 yılında yüzde 93,6, 1996 yılında yüzde 79,4, 1997 yılında yüzde 85,0 ve 1998 yılında da yüzde 83,6 oldu.

1994 yılında ekonomik kriz yaşanınca, hükümet 5 Nisan İstikrar Programını gündeme getirdi.

1980-2000 döneminde ücretlilerin sayısı 6,2 milyondan 11,3 milyona, istihdam içindeki

payları da yüzde 33,3'ten yüzde 43,5'e çıktı. Ücretsiz aile çalışanlarının sayısı 1980 yılında 7,9 milyonken 2000 yılında 8,8 milyona yükselmekle birlikte, bu tabakanın toplam istihdam içindeki payı yüzde 42,4'ten 33,8'e geriledi. Kendi hesabına çalışanların sayısı 1980 yılında 4,3 milyondan 2000 yılında 5,2 milyona çıkmakla birlikte, toplam istihdam içindeki payları yüzde 23,1'den 20,1'e indi.

İşçiler ve memurlar 5 Nisan istikrar programına tepki gösterdiler. İşçi ve memur örgütlerinin bazı demokratik kitle örgütleriyle birlikte oluşturmuş oldukları Çalışanların Ortak Sesi Demokrasi Platformu, Türk-İş'in önderliğinde, 20 Temmuz 1994 günü genel eylem yaptı. Türk-İş de, 26 Kasım 1994 günü, yaklaşık 100 bin kişiyle, TBMM'ye doğru yürüdü ve isteklerinin kabul edilmesi üzerine Meclis'e birkaç yüz metre kala yürüyüşün yönünü değiştirdi.

1994 krizi kamu sektörü işçilerinin ücretinde bir düşmeye yol açmadı. Kamu işçilerinin gerçek ücretleri, krizden sonra 1995 yılındaki büyük grevlere karşın, 1995 yılında yüzde 17,1 ve 1996 yılında yüzde 25,0 oranlarında geriledi. Özel sektör işçilerinin gerçek ücretleri ise 1994 yılında yüzde 18,2 oranında azaldı. Azalma, 1995 yılında yüzde 8,3 oranında devam etti. Memurların gerçek gelirleri 1994 yılında yüzde 21,9 ve 1995 yılında yüzde 4,7 oranlarında düştü. 1994 yılındaki yaygın eylemler, kamu işçilerinin 1995 yılındaki büyük grevleri ve memurların 1995 yılı Haziran ayındaki iki günlük Kızılay işgali, satınalma güçlerindeki düşüşü önleyemedi. 5 Nisan 1994 İstikrar Programı'nın bazı maddelerinin uygulanması engellenebilirdiyse de, gerçek gelirlerdeki düşüş önlenemedi. Ancak daha önceki yıllarda gerçek ücretlerde sağlanmış olan önemli artışlar nedeniyle, bu düşüşler yaygın ve kitlesel bir kendiliğindenci sınıf hareketinin gelişmesine yol açmadı.

1998-2001 Ekonomik Krizi

Türkiye ekonomisinde çok önemli bir kriz 1998-2001 yıllarında yaşandı. Sabit fiyatlarla GSMH 1998 yılında yüzde 3,9 oranında arttı ve 1999 yılında yüzde 6,1 oranında azaldı. 2000 yılındaki yüzde 6,3'lük bir artışın ardından, yüzde 9,4 oranında bir küçülme

yaşandı. Kişi başına sabit fiyatlarla GSMH ise 1998 yılında yüzde 2,0 oranında artarken, 1999 yılında yüzde 7,8 oranında küçüldü. 2000 yılındaki yüzde 4,2 oranındaki artışından ardından 2001 yılında yüzde 11,0 oranında bir azalma gerçekleşti.

1998 yılında gelir getirici bir işte çalışan 15,6 milyon kişinin 7,7 milyonu (% 49,4) ücretliydi. Kendi hesabına çalışanlar ve işverenler 6,1 milyon, ücretsiz aile çalışanları da 1,8 milyon kişiydi. 2004 yılındaysa gelir getirici bir işte çalışan toplam 19,6 milyon kişinin 10,7 milyonu (%54,6) ücretliydi.

1998-2001 ekonomik krizinin ağırlıklı nedeni yine döviz sıkıntısıydı ve işçileri etkilemesi 2001 yılında gerçekleşti. Memurlar ise 2000 yılında gelir kaybı yaşadı.

Kamu kesimi işçilerinin ele geçen net gerçek ücretleri 1998 yılında yüzde 1,3 oranında azaldı; ancak 1999 yılında yüzde 42,1 oranında arttı. Ücret artışı 2000 yılında yüzde 6,9 oranında devam etti. Ancak 2001 kriziyle birlikte kamu kesimi işçilerinin net ele geçen gerçek ücretlerinde 2001 yılında yüzde 11,5 ve 2002 yılında da yüzde 9,2 oranında azalma yaşandı. Ancak 2002 yılındaki ücret düzeyi yine de 1997 yılındaki düzeyin üstündeydi. Net gerçek asgari ücret ise 2000 yılında yüzde 14,4, 2001 yılında yüzde 14,1 oranında azaldı.

Özel sektör işçilerinin ele geçen net gerçek ücretleri 1998 yılında yüzde 17,0 oranında arttı. Ücret artışı 1999 yılında yüzde 11,6 ve 2000 yılında yüzde 1,1 oranlarında devam etti. Ancak 2001 yılında ücretler yüzde 20,3 oranında azaldı. Azalma, 2002 yılında yüzde 1,0 oranında devam etti.

Memurların ele geçen net gerçek aylıkları 1998 yılında yüzde 1,3 oranında azaldı, 1999 yılında yüzde 4,5 oranında arttı. Gelirlerdeki artış 2000 yılında yüzde 11,5 ve 2001 yılında yüzde 3,8 düzeyinde oldu.

Bu dönemde sınıf mücadelesinin odaklandığı noktalar, sosyal güvenlik reformu, özelleştirmeler, taşeronluktu. Kamu çalışanları da sendikal hak ve özgürlükleri için büyük mücadeleler verdiler ve etkili eylemler yaptılar.

14 Temmuz 1999 günü Türkiye tarihinde ilk kez tüm ücretli örgütlerinin katıldığı Emek Platformu oluşturuldu. 24 Temmuz 1999 günü de Ankara'da Kızılay Meydanı'nda yaklaşık 350 bin kişinin katıldığı ve sosyal güvenlik hakkındaki kanun tasarısının TBMM genel kurulundaki görüşmelerini kesintiye uğratan büyük bir miting yapıldı. Ayrıca özelleştirmelere ve işyeri kapatmalarına karşı birbirinden kopuk eylemler gerçekleştirildi.

1998-2001 krizi de işçi sınıfı açısından devrimci bir durum yaratmadı, kendiliğindenci kitle hareketlerine yol açmadı. Dünya kapitalizmi bir durgunluk yaşıyordu, ancak krizde değildi. Türkiye, dışa bağımlılığını artıran bazı baskıları kabullenerek dış kaynak bulabildi ve krizin olumsuz etkilerini azaltabildi.

2008'den 2017'ye ekonomik kriz

Türkiye tarihinin en büyük krizi 2017 yılında yaşanacağına benzemektedir.

Ecevit Hükümeti'nin son yılı olan 2002'de sabit fiyatlarla Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) yüzde 8,1 oranında büyüdü. 2001 krizinden sonra gelen bu büyüme daha sonraki yıllarda da devam etti. 2003: % 5,7; 2004: % 9,1; 2005: % 7,4; 2006: % 6,9; 2007: % 4,7.

2008 yılında kapitalizmin üçüncü küresel krizinin etkileri bir parça hissedildi ve sabit fiyatlarla GSYİH yalnızca yüzde 0,7 oranında büyüdü. 2009 yılında ise yüzde 4,8 oranında bir küçülme gerçekleşti. Ancak daha sonraki yıllarda büyüme, azalarak da olsa, devam etti: 2010: % 9,2; 2011: % 8,8; 2012: % 2,1; 2013: % 4,2; 2014: % 3,0; 2015: 4,0. Kalkınma Bakanlığı'nın 30.10.2016 tarihli *Resmi Gazete*'de yayımlanan *2017 Programı*'nda 2016 yılı için öngörülen büyüme oranı yüzde 3,2 idi.

Sabit fiyatlarla kişi başına GSYH ise 2003 yılından itibaren sürekli arttı. Yalnızca 2008 yılında yüzde 0,6'lık ve 2009 yılında yüzde 6,1'lik bir düşüş yaşandı.

AKP iktidarı 2008 krizinin etkilerini, sorunlara köklü çözümler bulmaya çalışmadan, ileride sorunları daha da büyük boyutlarda gündeme getirecek biçimde, erteledi. Ertelemede kullanılan araçlar son yıllarda tıkandı. Diğer

bazı gelişmeler de öne çıktığında, 2016 yılında derinleşen ekonomik kriz, 2017 yılında büyük çöküntülerle gelmektedir.

AKP iktidarları, 2002 yılından sonra asgari ücretin satınalma gücünü önemli miktarda artırdı. 2017 yılında uygulanan asgari ücret de yaklaşık enflasyon oranında yükseltildi. Memur aylıklarının satınalma gücü de artırıldı. Net gerçek memur aylığı 2002 yılından 2016 yılına kadar yüzde 83 oranında arttı. Kamu sektörü işçilerinin ve genel olarak özel sektör işçilerinin net gerçek ücretlerinde de, milli gelir artışının altında kalan artışlar gerçekleşti.

2017 yılında iyice derinleşecek olan kriz, kapitalizmin tarihinin üçüncü küresel kriziyle ve dış politika sorunlarıyla da örtüşünce, sorunlar daha da büyümektedir.

AKP iktidarları, küresel krizin etkilerini hissettirmemek amacıyla çeşitli araçları etkili bir biçimde kullandılar. Ancak bu araçlar, ekonomik krizin daha sonraki yıllarda daha tahripkar olmasına da yol açtı. Günümüzde yaşanan süreç budur.

AKP iktidarı öncelikle inşaat sektörünü, hem halkı konut yapımı aracılığıyla memnun etmede, hem kendi yandaşlarını zenginleştirmede, hem de inşaat sektörünün diğer sektörler üzerindeki etkisinden yararlanarak ekonomideki talebi yüksek tutmada kullandı.

Ancak gerek günümüzde konut stokundaki fazlalık, gerek kamu inşaatlarının bütçedeki yükü, inşaat sektörünün ekonomiyi canlandırıcı etkisini iyice azalttı. Ayrıca, kaynakların binalara, yollara, köprülere, büyük kamu binalarına harcanması, üretken yatırımların yapılamaması anlamına geliyordu. Kaynaklar betona gömüldü; bunun acısı günümüzde çıkmaya başladı. İnşaat sektörü, ekonomiye doping oldu; ilk başta bir canlılık yarattı, ancak daha sonra ekonomiye verdiği büyük zararları yaşandı.

AKP borçlanmayı teşvik etti.

Kamu sektörünün borçları arttı. AKP iktidara geldiğinde, belediyeler hariç merkezi yönetimin toplam iç borcu 150 milyar liraydı. 2015 yılında bu borç 440 milyar lira oldu. Kamununun

dış borcu da 65 milyar dolardan 122 milyar dolara yükseldi.

Özel sektörün borçları arttı. AKP iktidara geldiğinde özel sektörün dış borcu 43 milyar dolardı, 299 milyar dolara yükseldi. Özellikle döviz fiyatlarının son aylardaki ani artışı birçok şirketin ve belki de dış kaynak sağlamış bankanın çok zor durumda kalmasına yol açtı.

Ailelerin borçları arttı. Kredi kartı harcamaları (alışveriş ve nakit çekme) 2002 yılında 25,7 milyar liraydı. 2015 yılında 548,8 milyar liraya yükseldi. 2002 yılında 1,3 milyon kişi tüketici kredisi kullanmıştı ve tüketici kredilerinin toplamı 3,3 milyar liraydı. 2016 yılı Haziran ayında tüketici kredisi kullanan kişi sayısı 20 milyondur ve kullanılan kredi miktarı 297 milyar liraydı. İnsanlar, gelirlerinin yetmemesine karşın bu yolla borçlanarak buzdolabı, çamaşır makinesi, bulaşık makinesi, fırın, derin dondurucu, kurutucu, bilgisayar, akıllı telefon, elektrikli süpürge, yeni mobilya, televizyon, araba, konut aldı. Özellikle 2008 yılından itibaren talep artırmak için tüketim teşvik edildi, tasarruf ve yatırım ihmal edildi.

Borçlanarak gücünün çok ötesinde harcama yapanlar, borçların geri ödemesi başladığında büyük sıkıntı yaşadı. Ayrıca bankacılık sistemi de sınırlarına dayandı. Borçlanma ekonomisi açısından deniz tükendi.

Türkiye’de özelleştirme hem devlet harcamalarına kaynak yaratma, hem de yandaşları zengin etmenin bir aracı olarak kullanıldı. 1986-2003 döneminde yapılan toplam özelleştirme tutarı 8,2 milyar dolardı. AKP 2004-2016 döneminde 60,0 milyar dolarlık özelleştirme yaptı ve bu paraları kullandı. Ancak özelleştirmelerin sonuna gelindi. Ayrıca, ekonomik kriz dönemlerinde devletin ekonomiye müdahale araçlarının büyük bölümü tahrip edilmiş oldu.

AKP döneminde iç ve dış borç faiz ödemelerinin toplam devlet bütçesi içindeki payı 2002 yılında yüzde 51,0 idi. Bu oran 2012 yılında yüzde 13,4’e düşürüldü. Bu yolla yapılan tasarruf, verimli yatırımlara yönlendirilmedi; büyük ölçüde israf edildi. Ancak artık borçların arttığı ve faizlerin yükseldiği bir dönemde, bu oranın daha da düşürülmesi mümkün değildir.

Bu alanlarda yaşanan ve yaşanacak büyük sorunların yanı sıra, ekonomik durumu daha da kötüleştiren bazı başka gelişmeler oldu.

AKP, açılım sürecinde savunma ve güvenlik giderlerini kısımaya çalışıyordu. Bu giderler günümüzde giderek artıyor. Türkiye'nin sınırlarımız dışındaki askeri operasyonlarının ve Türkiye'de PKK ve IŞİD'in terör eylemleriyle mücadelenin zorunlu maliyeti bu harcamaları daha artıracak.

Suriyeli sığınmacıların kamu harcamaları üzerindeki yükü ağırlaşarak devam ediyor.

Artan harcamaların karşılanabilmesi amacıyla öncelikle dolaylı vergiler artırıldı, ücretlilerin daha fazla gelir vergisi ödemelerini sağlayacak vergi dilimi düzenlemeleri yapıldı.

24 Temmuz 2015 tarihinden itibaren PKK'ya yönelik kapsamlı ve başarılı operasyonlar, 15 Temmuz darbe girişiminin başarısızlıkla sonuçlanması ve Türkiye'nin Rusya Federasyonu ve İran'la ilişkilerinin düzelme yolunda olması ve Çin ile olan ilişkilerinin gelişmesi, ABD'yi rahatsız etti. Türkiye, ABD'nin Ortadoğu planlarını bozan ülke durumuna geldi. Emperyalist güçler ve Fethullahçı casusluk ve terör örgütü, Türkiye'deki iktisadi krizi derinleştirme çabalarını yoğunlaştırdılar. Emperyalist güçlerin doğrudan veya dolaylı etkisi ve kontrolü altındaki uluslararası örgütler ve kredi değerlendirme kuruluşları da Türkiye'ye karşı tavır aldı.

Fethullahçı casusluk ve terör örgütü mensuplarının işletmelerine el konması, üretimde aksamalara yol açmaya başladı.

Rusya ile ilişkilerin düzelme sürecinde olması henüz turizm ve ihracat gelirlerine yansımada.

Sosyal güvenlik sisteminin açığı artıyor. Sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesinin yol açtığı sosyal güvenlik harcama artışları, bu hizmetlerden yararlananların ödedikleri kullanıcı katılım paylarını artıracak ve sosyal güvenlik kapsamındaki hizmetleri daraltacak.

Devletin sağladığı eğitim hizmetinde de ailelerin yapması gereken katkı artıracak.

Türkiye'nin Şanghay İşbirliği Örgütü ve özellikle Çin ile ilişki geliştirme çabaları, eko-

nomik krizin etkilerini azaltacak bir katkıda henüz bulunmuyor.

Bu gelişmeler piyasada belirli bir süredir ciddi nakit sıkıntısına, birçok işletmenin kapanmasına veya küçülmesine yol açmıştı. 2017 yılında bu gerileme bir çöküntüye dönüşecektir.

Ekonomideki bu önemli olumsuz gelişmeler, Türkiye'de nüfusun giderek daha büyük bölümünün, yaşamını bir başkasına ait işyerinde çalışarak kazandığı veya işgücünü satarak geçim sağladığı koşullarda gerçekleşmektedir.

TÜİK'in verilerine göre, 2016 yılı Eylül ayında Türkiye'de gelir getirici bir işte çalışan 27,6 milyon kişinin 18,5 milyonu (% 67,2) ücretlidir. TÜİK'in işgücü anketlerinde kendisinin ev kadını, emekli veya öğrenci olduğunu beyan edenlerin epeyce bir bölümü de kaçak işçidir. Bunlar da dikkate alındığında, Türkiye tarihinin en büyük iktisadi krizi, Türkiye işçi sınıfının nicel olarak en gelişkin olduğu koşullarda gündemdedir.

Açık işsizlerin sayısı 3,5 milyon, iş aramaya da iş bulduğunda çalışmaya hazır olanların sayısı da 2,3 milyondur. Liselerin 4 yıla çıkarılması ve üniversitelerin öğrenci sayısının 2002 yılında 1,9 milyondan yaklaşık 5,5 milyona çıkarılmasıyla da işsiz sayısı azaltıldı. Devlet olanaklarının büyük ölçüde israf edildiği "toplum yararına programlar" uygulaması da resmi işsiz sayısını düşürdü. 2015 yılında 523 bin kişi bu program kapsamında "çalışıyor" gözüktüyordu.

Türkiye işçi sınıfı nitel olarak da büyük bir mücadele birikimine ve mirasına sahiptir. Sendikalaşma oranlarının düşüklüğü, işçi sınıfının mücadele güç ve potansiyelinin göstergesi değildir. 1989 bahar eylemleri de, 2015 yılında metal işkolunda Türk Metal'e karşı gelişen kitle eylemleri de sendikalar tarafından örgütlenmemiş ve yönetilmemiştir. Hayat başka seçenekleri ortadan kaldırdığında sınıf bilinci ve kimliği öne çıkmakta, kitleler sınıf mücadelesine katılmaktadır.

Türkiye'de 5,0 milyon emekli işçi, 1,4 milyon emekli memur ve 1,7 milyon Bağ-Kur emeklisi vardır. Malullük aylığı alanların sayısı 121 bin, ölen sigortalının hak sahibi ola-

rak dul ve yetim aylığı alanların sayısı 3,3 milyondur. Sosyal Güvenlik Kurumu'ndan aylık alanların sayısının hızla artması, sistemin sorunlarını daha da artıracaktır.

Yukarıda özetlenen gelişmeler dikkate alındığında ortaya çıkan tablo şöyledir:

Türkiye'nin geçmişte dört büyük krizi oldu. 1929-1932 krizinde işçi sınıfı çok zayıftı. 1958-1961 krizinde işçiler pek olumsuz etkilenmedi. 1978-1983 krizinde işsizlikte büyük bir artış olmadı; gelirlerde önemli bir düşüş yaşanmadı. 1998-2001 krizinde gelirlerde büyük düşme olmadı; ayrıca insanlar büyük borç içinde değildi. Türkiye'nin emperyalist sistemden kopma gibi bir çabası yoktu; emperyalist sistem de büyük bir kriz yaşamıyordu.

İçinde yaşamakta olduğumuz ve 2017 yılında hızla derinleşecek olan ekonomik krizde, köylerdeki küçük üreticilerin ve esnaf-sanatkarın mülksüzleşmesi ve işçileşmesi hızlanacak, işçilerin sayısı ve oranı daha da yükselecek, işten çıkarmalar artacak, işçi ücretlerinin ve işten çıkarılanların kıdem tazminatlarının ödenmesinde büyük aksamalar olacak. İnsanların boğazlarına kadar borca batmış olduğu ve köyden yan gelirlerinin hızla azaldığı koşullarda, bıçak kemiği delecek. Ayrıca Türkiye'nin Atlantik sisteminden kopmaya mecbur olması ve emperyalist sistemin bir bütün olarak bir kriz yaşaması da sorunların aşılmasında geçici katkıları önleyecek. 2017 yılında yükselecek olan enflasyon oranı ise işçilerin ve kamu çalışanlarının gerçek gelirlerinde ciddi azalmalara neden olacak. Güneş çarığı sıklıkça, çarık da ayağı sıkacak.

Kriz derinleştikçe sıkıntısı artan sermayedar sınıf, hayatta kalabilmek için, öncelikli olarak işçi hak ve özgürlüklerine yönelecek. İşçi sağlığı ve iş güvenliği önlemleri ihmal edilecek. İşyerlerindeki baskılar artacak. Fazla mesai ücreti ödenmeden çalışma süreleri uzatılacak. Esneklik uygulamaları yaygınlaşacak. Özel istihdam büroları aracılığıyla işçi kiralama uygulaması ciddi bir sorun haline gelecek. Suriyeli kaçak işçiler, işçi haklarını gasp etmede silah olarak kullanılacak. Sendikalarda örgütlenen işçiler işten çıkarılacak. Birçok işçi,

çeşitli oyunlarla, tazminatsız olarak işten atılacak ve bu işçilerin açtıkları davalar yıllarca sürecek.

Kıdem tazminatı hakkı, belirli süreli iş sözleşmelerinin yaygınlaştırılmasıyla kaldırılacak veya kıdem tazminatı fonu aracılığıyla kısıtlanacak. Taşeronluk eliyle işçi çalıştırma, evlerde parça başı ücret karşılığında üretim daha da yaygınlaştırılacak. Ücretsiz izin uygulaması artacak.

Borçla alınmış evlere ve arabalara el konacak. Yüz binlerce işçi ve memur icralık olacak, ücretlere haciz gelecek.

Toplu sözleşme görüşmelerinde anlaşmak zorlaşacak. 2017 yılında özellikle metal işkolunda büyük anlaşmazlıklar yaşanacak. Kamu kesimi toplu sözleşme görüşmelerinde de işçileri tatmin edecek bir sonuca ulaşamayacak. Memurlar ve sözleşmeli personel adına Memur-Sen'in hükümetle yapacağı görüşmelerde de büyük sıkıntılar doğacak.

Bu gelişmeler, işçi sınıfının mevcut sistem içinde çözemeyeceği sorunların artmasına yol açacak. 1983-1989 döneminin yoksullaşması mevcut düzen içinde fazlasıyla telafi edilebilmişti. 2017 yılında yaşanacak sorunlar ancak mevcut düzen aşılarak çözüme kavuşturulabilecek. Ya da çok yoğun bir baskı dönemi yaşanacak.

Büyük mutlak yoksullaşma ve hak kaybı dönemleri, hakim sınıflar cephesinde çatlaklarla ve zayıf hükümet algısıyla birlikte gelişirse, çok güçlü bir kendiliğindenci sınıf hareketi gelişir. Eğer bu sınıf hareketini yönetebilecek örgütlü bir siyasi güç varsa, bu güç, bağımsız ve demokratik bir Türkiye ve sınıfsız ve sömürsüz bir dünya mücadelesine katkıda bulunacak biçimde yönlendirilebilir. Eğer böyle bir siyasi önderlik yoksa, Türkiye işçi sınıfı büyük sıkıntılar ve yenilgiler yaşar.

Vatan Partisi, Cumhuriyet tarihinde ilk kez ortaya çıkacak bu devrimci durumda tarihin önüne getirdiği bu büyük görevi yerine getirmeye, yükselecek sınıf mücadelesine öncülük etme görevini üstlenmeye hazırlanmalıdır.